

Спадкові та суміжні з ними правовідносини в предметі цивільного права

Маковій Віктор Петрович

кандидат юридичних наук, доцент,

завідувач кафедри цивільно-правових дисциплін ОДУВС,

Поліщук Віталій Володимирович

студент 2 курсу магістратури

факультету № 4 ОДУВС

Предмет цивільного права завжди займав одне з чільних місць у диспутах дискусійного характеру не тільки вчених-цивілістів, але й низки теоретиків права, оскільки виникало питання вичерпності такого або ж особливого підходу, притаманного приватному праву, який полягає у невизначеності кола відповідних суспільних взаємин в рамках предмету правового регулювання через поширене тлумачення прояву приватності людини як основного учасника цивільних правовідносин [1, с. 22-25].

За усталеним підходом предметом цивільного права є структурована сукупність (система) особистих немайнових та майнових суспільних відносин, які ґрунтуються на юридичній рівності, майновій відокремленості та вільному волевиявленні їх учасників, що безпосередньо відображено у ч. 1 ст. 1 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України).

У площині наведеної сутності предмету цивільного права постає питання вирішення сукупності суспільних взаємин прямо або опосередковано пов'язаних з настанням події, яка по різному відтворюється у етносі та культурі тих чи інших народів світу, але завжди призводить до виникнення відповідних правових наслідків – смерті фізичної особи.

Незважаючи на основну мету нормативного матеріалу, що міститься у цивільному праві – забезпечення стабільності цивільного обороту, створення умов для розвитку ринкових відносин, гарантованості здійснення відносин власності, захисту волевиявлення учасників цивільних правовідносин, низка цивільно-

правових норм також і забезпечує захист соціальних прав та інтересів фізичних осіб, серед яких спадкові правові норми займають належне місце.

Безумовно, беззаперечним є аргумент, за яким спадкові відносини тісно пов'язані з правовідносинами власності і загалом речовими правовідносинами [2, с. 23-27]. Поряд з цим не можна не простежити наявний зв'язок спадкових правовідносин з іншими суспільними взаєминами у складі предмету цивільного права, як-то зобов'язально-правовими, в сфері інтелектуальної діяльності тощо, оскільки ст.ст. 1218-1219 ЦК України допускають включення до кола спадщини значного масиву цивільних прав та обов'язків різної правової природи, якщо це не заборонено законодавством й узгоджується з їх соціально-правовою сутністю.

Наведене актуалізує пізнання природи спадкових правовідносин у розрізі наведених напрямів правового регулювання, що опосередковують прояв приватного інтересу спадкодавця й частини спадкоємців, а також публічного інтересу у площині реалізації соціальної функції держави через забезпечення існування соціально незахищених спадкоємців та інших членів суспільства.

При цьому у цивілістиці наявні різні точки зору з приводу природи самих спадкових правовідносин, де навіть пропонується надати їм характеристику, як організаційним або ж процедурним, з відповідними висновками стосовно складових елементів тощо [3]. Вочевидь, необхідно погодитись з приводу безпідставності наведеної точки зору з урахуванням запропонованого об'єктового та змістовного обґрунтування елементів спадкових відносин на відміну від організаційних та процедурних [4, с. 19-20]. Подібної думки дійдемо й за умови аналізу наведеної вище дефініції предмету цивільного права, викладеної у ч. 1 ст. 1 ЦК України, оскільки спадкові правовідносини в певній мірі можуть бути градуйовані саме на майнові та деякі немайнові, де пріоритет, безумовно, мають перші як для спадкоємців, так і для суспільства.

Для того, щоб спадкове право і практика його застосування повністю відповідали потребам сучасного українського суспільства, необхідне переосмислення колишніх теоретичних положень у сфері власне спадкового правовідношення, а також правовідносин, які за певними критеріями (об'єкт,

суб'єкт, зміст) є суміжними до вказаних. Дійсно, на етапі виникнення, здійснення та подальшої трансформації спадкові відносини потребують вступу їх учасників у інші взаємини, що є передуючими спадковим або похідними від таких, або ж виконують допоміжну, а деколи головну роль в динаміці розвитку наведених взаємин. До того ж природа їх може носити й публічно-правовий відтінок, наприкладі реєстраційної процедури або ж нотаріального процесу в межах посвідчення заповіту, заведення спадкової справи, оформлення спадщини тощо.

Наявні дослідження спадкового права надають можливість виокремити спадкові відносини з поміж інших за низкою ознак, серед яких обов'язкова наявність в спеціальному юридичному складі в якості підстави виникнення такого юридичного факту як смерть фізичної особи, пов'язаність змісту з особою-учасником таких відносин, спрямованість на повну заміну спадкоємцями спадкодавців у взаєминах останніх, визначення правової долі майна, що залишилось. Окрім того, наведені правовідносини є за своєю природою абсолютними, односторонніми, безоплатними, строковими тощо.

Слушна думка з приводу динаміки спадкових правовідносин була висловлена свого часу в цивільному праві, що важливо для розуміння природи таких взаємин. Зокрема, Б.С. Антимонов і К.О. Граве висловлювались з приводу відмежування двох окремих взаємин в межах процесу переходу прав та обов'язків померлої фізичної особи до інших учасників цивільних правовідносин, підставою виникнення одного з яких є смерть фізичної особи, а іншого – волевиявлення гіпотетичного спадкоємця щодо прийняття спадщини чи відмови від неї [5, с. 26-27]. Подібним чином Ю.К. Толстой запропонував спадкові правовідносини розглядати у розрізі реалізації їх у два етапи: перший – від моменту відкриття спадщини до волевиявлення одного з гіпотетичних спадкоємців з приводу прийняття спадщини чи відмови від неї, а другий – від останнього моменту до часу визначення правової долі спадкового майна й оформлення права на спадщину [6, с. 545]. Наведена точка зору підтримана й Л. Козловською у наведеній роботі, в той час як П.С. Никитюк вирізняє три етапи реалізації спадкового правовідношення: 1) прийняття та охорони спадкового майна – з моменту відкриття спадщини й до моменту її прийняття; 2) з

моменту прийняття одним зі спадкоємців до часу прийняття спадщини іншими спадкоємцями або ж відмови від неї; 3) з моменту прийняття спадщини спадкоємцями чи відмови від неї й до часу оформлення спадщини [7, с. 98].

Наведені міркування вельми корисні у площині дослідження предмету даного виступу, оскільки на розвиток наявних у науці цивільного права міркувань надають можливість виокремити сукупність суспільних відносин, пов'язаних єдиною правовою метою – визначенням правової долі майнових і деяких немайнових прав та обов'язків померлої фізичної особи, які врегульовані нормами спадкового права та деяких інших правових норм як цивільного права, так і інших галузей, в тому числі і публічно-правових.

У зв'язку з цим досить правильним буде визначення спадкового правовідношення як такого, в якому допускається універсальне правонаступництво, тобто заміна спадкодавця на інших суб'єктів цивільного права – його спадкоємців [8, с. 43]. Через що правовідносини, які виникають у зв'язку зі створенням передумов до такої заміни, введенням спадкоємців у стан правонаступника, їх легітимації, визнання за ними права на спадщину, забезпечення збереження майна, використання такого його у цивільному обороті на період до юридичної заміни спадкодавця спадкоємцями тощо, необхідно віднести до суміжних зі спадковими правовідносинами, які поряд з нормами книги шостої ЦК України регулюються іншими нормами не тільки даного Кодексу, але й решти нормативно-правових актів.

В числі останніх прийнято вирізняти відносини щодо вчинення заповіту, виявлення спадкового майна, охорони спадкового майна та управління ним, виконання заповіту, розподілу спадщини тощо. В якості прикладу додаткових нормативних актів, які регулюють подібні відносини, можуть бути наведені Закони України “Про нотаріат”, “Про державну реєстрацію речових прав на нерухоме майно та їх обтяжень”, Положення про Спадковий реєстр, затверджене наказом Міністерства юстиції України від 07.07.2011 № 1810/5, і т. ін.

Наведені міркування лише позначають окремі відправні точки для подальших досліджень спадкових правовідносин та суміжних з ними взаємин у структурі предмету цивільного права з огляду на положення цивільного законодавства і деяких

інших галузей права України й законодавства окремих зарубіжних країн. Вони мають стати в нагоді іншим дописувачам у даній сфері юриспруденції при подальшій класифікації наведених правовідносин, з метою визначення їх ролі при реалізації спадкової правосуб'єктності учасників цивільного обороту.

Список використаних джерел:

1. Иоффе О.С. Правоотношение по советскому гражданскому праву / О.С. Иоффе. – Ленинград: Ленинградский университет, 1949. – 144 с.
2. Заїка Ю.О. Становлення спадкового права в Україні / Ю.О. Заїка – К.: Національна академія внутрішніх справ України, 2004. – 280 с.
3. Красавчиков О.А. Организационно-правовые отношения / О.А. Красавичков // Антология уральской цивилистики . 1925. – 1989 : сб. статей. – М. : Статут, 2001. – С. 156–165.
4. Козловська Л. Право спадкування як суб'єктивне цивільне право / Л. Козловська // Юридична Україна . – 2012 . – № 12. – С. 15-20.
5. Антимонов Б.С., Граве К.А. Советское наследственное право. / Б.С. Антимонов, К.А. Граве – М.: Юр. лит., 1955. – 264 с.
6. Гражданское право: Учебник: В 3-х томах. /Под ред. А.П.Сергеева, Ю.К. Толстого. – Т.3. – М.: Проспект, 2005. – 765 с.
7. Никитюк П.С. Проблемы советского наследственного права. / П.С. Никитюк. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора юридических наук. Специальность 12.00.03. – М., 1975. – 56 с.
8. Ходыкин О.М. Понятие наследственного правоотношения / О.М. Ходыкин // Вестник Краснодарского университета МВД России. – 2012 . – № 2 (16). – С. 40-43.